

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ; ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9.07

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/29>

Коваленко Є.С.

Харківський національний університет внутрішніх справ

ДІАГНОСТИКА ПОВЕДІНКИ ТА ПЕРЕЖИВАНЬ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Стаття демонструє стислий теоретичний огляд особливостей поведінки у ситуаціях професійних вимог. Поведінка військовослужбовців може бути розглянута через призму професійної самодостатності, психічної стабільності, емоційної стриманості, стратегій подолання та правової толерантності. Мета дослідження – дослідити особливості типів поведінкових реакцій у військовослужбовців з ненормативною та умовно нормативною поведінкою. Вибірку дослідження склали 200 військовослужбовців. Опитування було проведене у січні-лютому 2022 року. Групи були сформовані за показником вчинення ними дисциплінарного проступку. Перша група – військовослужбовці з ненормативною поведінкою (мають дисциплінарні порушення), у кількості – 98 осіб. Друга група є контрольною, до неї увійшло 102 військовослужбовці з умовно нормативною поведінкою. У роботі було використано опитувальник «Методика діагностики поведінки та переживання, пов'язаного з роботою» У. Шааримідт та А. Фішер.

В ході емпіричного дослідження було встановлено, що в респондентів з ненормативною поведінкою було виявлено прагнення дистанціюватися стосовно проблеми, яка виникає в ході діяльності та спонукає їх уникнути її розв'язання. Для першої групи характерна тенденція до відмови від своїх намірів, якщо вони відчують невпевненість у собі та сумніваються в успішності даного заходу. Це позначається на їх показниках задоволеності життям та обумовлене відсутністю підтримки з боку навколишніх. Другу групу військовослужбовців з нормативною поведінкою можемо охарактеризувати як мотивованих, готових до енергетичних затрат осіб, котрі усвідомлюють важливість своєї діяльності. Цим досліджуваних властива активна стратегія при розв'язуванні проблемних ситуацій, що говорить про їх високу самовіддачу роботі, однак, це може призвести до перевтомлення. У першій групі 17.3% мають низький рівень у показниках професійних домагань, однак для 60.9% респондентів з ненормативною поведінкою властиві високий рівень готовності до енергетичних затрат. У понад 80% респондентів другої групи виявлені високий рівень у показниках професійних домагань та у прагненні до професійної досконалості.

Ключові слова: *військова діяльність, військовослужбовці, ненормативна поведінка, правова толерантність, стратегії подолання, умовно нормативна поведінка.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення однією з найбільших психологічних загроз у військовій діяльності, ми вважаємо, є збільшення кількості військовослужбовців, які будуть страждати від симптомів порушення психічного здоров'я. Збереження та покращення здоров'я військовослужбовців та їх добробуту є актуальним та важливим завданням. Діагностика поведінки та переживань, пов'язаних зі службою, дозволить оцінити фактори збереження та покращення здоров'я військовослужбовців, які будуть фокусуватися на попередженні травматизації, а

також описуватимуть імовірні типи поведінкових реакцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В царині психології надмірна відданість роботі характеризується нездатністю особистості впоратися з вимогами професії або неможливістю від неї дистанціюватися, що виражається у амбітній поведінці та виснажує ресурси людини [5]. Науковці вказують, що надмірна самовіддача у роботі може посилити відчуття дисбалансу зусилля та винагороди, який може призвести до погіршення симптомів фізичного та психічного здоров'я [8].

Інші дослідження показують, що здатність дистанціюватися від роботи як фізично, так і розумово має вирішальне значення для здоров'я, благополуччя та запобігання вигоранню [7]. В українських дослідження також приділяється достатньо уваги вивченню вигорання у військовослужбовців [3]. В професійному розвитку військовослужбовців дуже важливими є позитивна налаштованість на роботу, яка характеризується енергійністю, самовідданістю та захопленнями [4]. Деякі вчені вважають, що у сфері емоційного благополуччя, соціальна підтримка, набуває важливого значення та слугує засобом подолання та є цінним ресурсом для здоров'я, добробуту та профілактики деструктивної поведінки [2]. Задоволеність роботою є однією з найбільш широко досліджуваних конструктивних у психології праці. Задоволення військовослужбовців від служби можна розглядати як позитивний емоційний стан, що виникає в результаті оцінки своєї роботи або набутого досвіду [1].

У дослідженні курсантів польських військових університетів було виявлено, що військова служба являється своєрідним етапом виховного впливу, особливо в період військової підготовки молодого покоління. Науковець дійшов висновку, що важливо у військовослужбовців сформувати аксіологічне ставлення, котре ґрунтується на здатності вибору цінностей на основі прийнятої системи. Оскільки, пише автор, правові норми не можуть повністю охопити всі зобов'язання, тому підтримка почуття відповідальності та честі є критично важливими для ефективної діяльності сучасної армії [6]. Наскільки нам відомо, поточне дослідження є першим, у якому оцінюються відмінності між моделями поведінки та переживаннями, пов'язаними з роботою у контексті нормативності поведінки військовослужбовців.

Мета дослідження – дослідити особливості типів поведінкових реакцій у військовослужбовців з ненормативною та умовно нормативною поведінкою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибірку дослідження становили військовослужбовці. Опитування було проведене у січні-лютому 2022 року. Загальна чисельність становила 200 осіб. Групи були сформовані за показником вчинення ними дисциплінарного проступку. Перша група – військовослужбовці з ненормативною поведінкою (мають дисциплінарні порушення), у кількості – 98 осіб. Друга група є контрольною, до неї увійшло 102 військовослужбовці з умовно нормативною поведінкою.

За допомогою опитувальника «Методика діагностики поведінки та переживання, пов'язаного з роботою» (оригінальна назва з німецької мови – Arbeitsbezogenes Verhalten – und Erlebensmuster, скорочено – AVEМ) розроблений У. Шааршмідт та А. Фішер. Даний опитувальник призначений для дослідження типів поведінки в різних професійних ситуаціях. Автори припустили, що особистість у взаємодії з професійним середовищем здатна зміцнити своє психічне здоров'я та досягнути самореалізації. Опитувальник розкриває три особистісні сфери людини: професійна активність (містить 5 шкал); стратегії подолання проблемних ситуацій (налічує 3 шкали) та емоційне ставлення до роботи (складається з 3 шкал). Текст опитувальника налічує 66 питань [9].

Математична обробка отриманих даних проводилася з використанням t – критерію Стьюдента для незалежних груп та критерію кутового перетворення (ϕ) Фішера. Особливості переживань, пов'язаних з військовою службою, які описують три важливі особистісні сфери в діяльності, запропоновані авторами методики, у досліджуваних групах військовослужбовців унаочнені у таблицях 1–3.

Аналіз даних наведений у таблиці 1, дозволяє нам сказати, що у другій групі виявлено вірогідно більші показники стосовно першої групи за шкалою «Суб'єктивне значення діяльності», при статистичній значущості ($p \leq 0,01$) та за шкалою «Готовність до енергетичних витрат», при ($p \leq 0,001$). Це дозволяє констатувати, що у групі військовослужбовців з нормативною поведінкою більш вираженими є уявлення щодо свого місця в даній професії, значущості та важливості професійних обов'язків, які простежуються в їх готовності віддати всі свої сили заради досягнення й якісного виконання своїх обов'язків. У респондентів першої групи, поведінка котрих є ненормативною мають вірогідно більші показники за шкалою «Здатність підтримувати дистанцію стосовно роботи» щодо контрольної групи з умовно нормативною поведінкою, при ($p \leq 0,001$). Звідси, можемо сказати, що у першій групі досліджувані більшою мірою здатні організувати відпочинок після роботи, оскільки дуже часто робота у них асоціюється з постійним стресом, надлишком обов'язків, пунктуальністю, швидким прийняттям рішень або розв'язанням складних завдань.

Результати описової статистики щодо реакцій досліджуваних на вимоги професії й імовірні переживання пов'язанні зі службою у сфері «Професійна активність» демонструють вірогідні

Показники переживань, пов'язанні зі службою у військовослужбовців з ненормативною та умовно нормативною поведінкою ($M \pm \sigma$)

Шкали	Перша група (з ненормативною поведінкою)	Друга група (з нормативною поведінкою)	t	P
Сфера «Професійна активність»				
Суб'єктивне значення діяльності	16.87 ± 0.96	19.82 ± 0.81	2.35	0.01
Професійні домагання	22.95 ± 0.53	23.18 ± 0.88	0.22	-
Готовність до енергетичних витрат	20.09 ± 0.50	23.00 ± 0.79	3.11	0.001
Прагнення до досконалості	24.17 ± 0.86	24.54 ± 0.54	0.36	-
Здатність підтримувати дистанцію стосовно роботи	20.52 ± 0.55	16.91 ± 0.83	3.63	0.001

відмінності у показниках. За шкалою «Суб'єктивне значення діяльності» середній рівень у показниках суб'єктивного значення діяльності щодо свого місця у професії в першій групі з ненормативною поведінкою був встановлений у 60.9% проти 27.3% другої групи поведінка яких є умовно нормативною, де $\varphi = 1.885$, при $p \leq 0,05$. А також виявлені вірогідні відмінності за низьким рівнем показників у досліджуваних групах за шкалою «Професійні домагання». Низький рівень у професійних домаганнях та бажанні до кар'єрного зростання у першій групі з ненормативною поведінкою був встановлений у 17.3% проти 2,9% у другій групі з нормативною поведінкою, де $\varphi = 3.637$, при $p \leq 0,01$. Однак, за даною шкалою середній рівень виявляє вірогідні відмінності у другій групі 17.3% проти 3.9% представників першої групи, де $\varphi = 3.255$, при $p \leq 0,01$. Це свідчить, що у досліджуваних з нормативною поведінкою середній рівень за даним показником свідчить про їх більшу налаштованість досягнути професійного успіху, зростати як особистість та професіонал.

Високий рівень за шкалою «Готовність до енергетичних витрат» у групі з нормативною поведінкою були встановлені у 36.4% проти 4.3% першої групи з ненормативною поведінкою, де $\varphi = 2.385$, при $p \leq 0,01$. Згідно з даними, можемо сказати, що значний відсоток військовослужбовців з нормативною поведінкою мають високий рівень готовності залучити всі свої знання, вміння й ресурси заради досягнення найвищого результату.

За шкалою «Здатність підтримувати дистанцію стосовно роботи» у респондентів другої групи з нормативною поведінкою був встановлений низький рівень щодо можливості ефективного розподілу часу та здатності переключитися від роботи у 26.5% проти 3,1% представників першої групи з ненормативною поведінкою, де $\varphi = 5.154$, при $p \leq 0,01$. Отже, майже третина досліджуваних другої групи має проблеми у організації відпочинку після важкої роботи, що дає нам підстави стверджувати про імовірний ризик професійного та емоційного вигорання.

Показники переживань, пов'язанні зі службою у військовослужбовців з ненормативною та умовно нормативною поведінкою ($M \pm \sigma$)

Шкали	Перша група (з ненормативною поведінкою)	Друга група (з нормативною поведінкою)	t	P
Сфера «Стратегії подолання проблемних ситуацій»				
Тенденція до відмови в ситуації невдачі	17.72 ± 1.11	14.52 ± 1.04	2.10	0.05
Активна стратегія розв'язання проблем	22.27 ± 0.80	23.48 ± 0.89	1.01	-
Внутрішній спокій та рівновага	19.78 ± 0.68	19.72 ± 0.79	0.06	-

Нами було досліджено другу сферу переживань, пов'язану зі службою «Стратегії подолання проблемних ситуацій» у двох групах військовослужбовців.

Отже, згідно з даними наведеними у таблиці 2, у групі досліджуваних з ненормативною поведінкою виявлені вірогідні відмінності за шкалою «Тенденція до відмови в ситуації невдачі» у сфері «Стратегії подолання проблемних ситуацій» у порівнянні з респондентами з нормативною поведінкою, при ($p \leq 0,05$). Отримані дані свідчать, що представники першої групи вірогідно частіше схильні примиритися з ситуацією невдачі, що характеризує їх як більш здатних відмовлятися від розв'язання проблеми, які можуть виникнути в ході роботи. Звідси, виникає таке припущення, що ненормативність поведінки та наявність дисциплінарних проступків дають підстави вважати, про їх бажання уникнути ситуацій, які потребують зусиль та надмірних енергетичних затрат.

Якісний аналіз у сфері «Стратегії подолання проблемних ситуацій» показав, що 52.2% досліджуваних першої групи з ненормативною поведінкою продемонстрували низький рівень щодо тенденції уникнути проблемну ситуацію, ніж спробувати її розв'язати та у 30.4% респондентів цієї групи був також виявлений низький рівень за даною шкалою. Це свідчить, що у групі з ненормативною поведінкою у порівнянні з другою вірогідно вищі ознаки такого реагування при проблемних ситуаціях.

Щодо групи з нормативною поведінкою, то для більшості з них властивий середній (27.3%), високий (45.5%) та надвисокий рівень (18.2%) значення показників активної стратегії подолання проблем, що дозволяє нам сказати про їх оптимістичну налаштованість у подоланні викликів роботи та впевненості щодо власного успіху. Внутрішній спокій та рівновага були виявлені на

середньому рівні у 60.9% респондентів першої групи та у 45.5% досліджуваних другої групи. В той час високі показники за даною шкалою були встановлені у 17.4% першої групи та у 36.4% другої групи. Таким чином, можемо сказати, що для більшості військовослужбовців як з ненормативною, так і з нормативною поведінкою характерне почуття психологічної стійкості та рівноваги.

За третьою сферою «Емоційне ставлення до роботи» між досліджуваними групами були встановлені вірогідні відмінності, які ми зобразили у таблиці 3.

Згідно з наведеними результатами у таблиці 3, у другій групі з нормативною поведінкою виявлені вірогідні відмінності у показниках стосовно першої групи з ненормативною поведінкою за шкалою «Задоволеність життям» ($p \leq 0,05$) та за шкалою «Відчуття соціальної підтримки» ($p \leq 0,05$). Отже, можемо сказати, що військовослужбовці з нормативною поведінкою більш задоволені своїм життям, професійним успіхом, довіряють навколишнім та відчувають підтримку від рідних та соціального оточення, що позначається на їх загальному рівні психологічного та соціального благополуччя. Розуміння важливості цих двох факторів у військовослужбовців в контексті їх постійного стресу мають істотне значення при розробці та психологічній роботі.

Якісний аналіз показників за сферою «Емоційне ставлення до роботи» показав, що 63.6% респондентів другої групи з нормативною поведінкою продемонстрували високий рівень за шкалою «Почуття успішності в професійній діяльності», що дозволяє нам сказати про те, що більшість з них задоволені своїми професійними успіхами та діяльністю в цілому. У першій групі високий рівень за даною шкалою був виявлений всього лише у 39.2% респондентів, 4.3% мають низький рівень задоволеності своїми

Таблиця 3

Показники переживань, пов'язанні зі службою у військовослужбовців з ненормативною та умовно нормативною поведінкою ($M \pm \sigma$)

Шкали	Перша група (з ненормативною поведінкою)	Друга група (з умовно нормативною поведінкою)	t	P
Сфера «Емоційне ставлення до роботи»				
Почуття успішності в професійній діяльності	19.86 ± 1.19	20.91 ± 0.94	0.69	-
Задоволеність життям	20.82 ± 0.88	23.27 ± 0.79	2.07	0.05
Відчуття соціальної підтримки	20.78 ± 0.92	23.40 ± 0.89	2.05	0.05

професійними успіхами. Варто зазначити, що майже однаковий відсоток досліджуваних обох груп мають високий рівень за шкалою «Задоволеність життям», у першій групі виявлено у 69.6% досліджуваних та 72.7% у другій групі респондентів. Однак, відчувають соціальну підтримку 63.6% досліджуваних з нормативною поведінкою проти 43.5% респондентів з ненормативною поведінкою. Отже, можемо сказати, що більшість військовослужбовців з нормативною поведінкою здатні насолоджуватися життям і забезпечувати баланс між цивільним життям та військовою діяльністю, можуть адекватно докладати зусилля для досягнення позитивних результатів роботи та психологічного благополуччя.

Висновки. В ході емпіричного дослідження було виявлено істотні відмінності у особливостях поведінки між досліджуваними групами військовослужбовців, які були розподілені за двома групами в контексті їх нормативності поведінки. Таким чином, в першій групі з ненормативною поведінкою у ситуаціях професійних вимог було виявлено прагнення дистанціюватися стосовно проблеми, яка виникає в ході діяльності та спонукає їх уникнути її розв'язання. Для першої групи характерна тенденція до відмови від своїх намірів, якщо вони відчувають не впевненість у собі та сумніваються в успішності свого задуму. Це позначається на їх показниках задоволеності життям та обумовлене відсутністю підтримки з боку навколишніх.

Звідси, у більшості цих досліджуваних (60.9%) у сфері професійної активності спостерігаються середній рівень віри у власний професійний успіх, у 17.3% низький рівень у показниках професійних домагань, однак для 60.9% респондентів з ненормативною поведінкою властивий високий рівень готовності енергетично затратити свою ресурсу базу. В сфері стратегій подолання проблемних ситуацій, то для значного відсотка досліджуваних (52.2%) першої групи характерні низький рівень тенденції відмовитися від запланованого у разі

невдачі, що є цікавим фактором при корекційній роботі з даною групою, оскільки вони здатні залучити всі свої сили щоб розв'язати проблему. Якісний аналіз показав, що у першій групі 69.6% респондентів мають високий рівень задоволеності своїм життям, що потребує подальших емпіричних розвідок та уточнень.

Другу групу військовослужбовців з нормативною поведінкою можемо охарактеризувати як мотивованих, готових до енергетичних затрат осіб, котрі усвідомлюють значення своєї діяльності та важливість якісного виконання своїх обов'язків. Представники другої групи вірогідних відмінностей у сфері стратегій подолання не виявляють, однак їм властива активна стратегія при розв'язуванні проблемних ситуацій, це говорить про їх високу самовіддачу роботі. Однак, варто вказати, що всупереч значущій соціальній підтримці й впевненості цих респондентів у своїх здатності подолати всі професійні виклики, окрім ризику перевтомлення, вони імовірно матимуть ознаки професійного вигорання.

Якісний аналіз підтвердив дані результати, оскільки у більшості респондентів другої групи були визначені високий рівень у сфері професійної активності, адже понад 80% цих досліджуваних мають високий й надвисокий рівень у професійних домаганнях, 72% у готовності до енергетичних затрат та понад 80% у прагненні до досконалості у роботі. Для більшості досліджуваних другої групи характерні активні стратегії у подоланні складних професійних ситуацій та більшість цих досліджуваних відчувають задоволення від своєї роботи, по що свідчить високий рівень за сферою емоційного ставлення до роботи.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо, ґрунтовне вивчення особливостей військовослужбовців в контексті правової інтолерантності як ознаки нестійкості чи несприйнятливості до правових норм і поведінки, сутність даного явища більш повно можна розглянути через аналіз протилежного поняття – правової толерантності.

Список літератури:

1. Колесніченко О.С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України: монографія. Харків: НА НГУ, 2018. 488 с.
2. Омелянович В. Суспільні та сімейні аспекти діагнозу посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців після повернення з зони бойових дій. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2019. №4(1). Р. e0401183-e0401183.
3. Пріб Г.А. Патопсихологічні складові емоційного вигорання військовослужбовців як чинник національної безпеки. *Економіка та держава. Серія: державне управління*. 2019. №1.3(11). С. 75–79.
4. Юр'єва Н.В. Особливості мотивації військовослужбовців до проходження військової служби: систематизація досліджень. *Честь і Закон*. 2020. №4(75). С. 96–105.

5. Cabrita C., Duarte A.P. Passionately demanding: Work passion's role in the relationship between work demands and affective well-being at work. *Frontiers in Psychology*. 2023. №14. P. 1053455.
6. Dziwanowski K. Values and norms of behaviour in the life of cadets. *Security and Defence Quarterly*. 2020. №29(2). P. 73–94.
7. Gori A., Topino E., Musetti A. The Relationship among Anxiety, Worry, Perceived Stress, Defense Mechanisms, and High Levels of Post-Traumatic Stress Symptoms: A Discriminant Analytic Approach. *Journal of Personalized Medicine*. 2023. №13(2). P. 237–249.
8. Phan V., Beck J.W. Why Do People (Not) Take Breaks? An Investigation of Individuals' Reasons for Taking and for Not Taking Breaks at Work. *Journal of Business and Psychology*. 2023. №38(2). P. 259–282.
9. Schaarschmidt U., Fischer A. Arbeitsbezogenes Verhaltens- und Erlebensmuster : AVEM (Standardform). Pearson, London, 2011. 132 s.

Kovalenko Ye.S. DIAGNOSTICS OF BEHAVIOR AND EXPERIENCES IN THE CONDITIONS OF THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF MILITARY SERVANTS

The article demonstrates a concise theoretical overview of the characteristics of behavior in situations of professional requirements. The behavior of military personnel can be viewed through the lens of professional self-sufficiency, mental stability, emotional restraint, coping strategies, and legal intolerance. The purpose of the study is to investigate the specific types of behavioral reactions in servicemen with non-normative and conditionally normative behavior. The research sample consisted of 200 military personnel. The survey was conducted in January-February 2022. The groups were formed according to the indicator of their committing a disciplinary offense. The first group is servicemen with irregular behavior (having disciplinary violations), numbering 98 people. The second group is a control group, it included 102 servicemen with conditionally normative behavior. The questionnaire "Work-Related Behavior and Experience Pattern" by U. Schaarschmidt and A. Fischer was used in the work.

In the course of the empirical study, it was established that the respondents with non-normative behavior showed a desire to distance themselves from the problem that arises during the activity and prompts them to avoid its solution. The first group is characterized by a tendency to abandon their intentions if they feel insecure and doubt the success of the given event. This affects their life satisfaction indicators and is due to the lack of support from those around them. The second group of servicemen with normative behavior can be characterized as motivated, ready to spend energy, people who are aware of the importance of their activities. These subjects have an active strategy in solving problem situations, which indicates their high dedication to work, however, this can lead to overwork. In the first group, 17.3% have a low level of indicators of professional harassment, but 60.9% of respondents with non-normative behavior have a high level of readiness for energy costs. More than 80% of the respondents of the second group showed a high level of indicators of professional harassment and striving for professional excellence.

Key words: military activity, military personnel, non-normative behavior, legal tolerance, coping strategies, conditionally normative behavior.